

Олександр Шаров,
доктор економічних наук, професор,
екс-заступник голови Національного банку України,
екс-голова Національного депозитарію України

Криза – це не кінець світу

На початку висловлю деякі оцінки стосовно результатів 2008 року. Я належу до тих економістів, які дотримуються думки, що виплата однієї тисячі гривень постраждалим від афери Ощадбанку (яку я вважаю, за своєю економічною суттю, псевдокомпенсацією), не справила відчутного впливу на рівень інфляції. Фактично подібну виплату можна вважати тринадцятою зарплатою і не більше того, адже якщо її порівняти з емісією, то вона складає лише 2% додаткових грошей. Те саме стосується й прогнозу 35%-го рівня інфляції на 2008 рік. Не думаю, що він дорівнюватиме більше, ніж 20–22%, оскільки у листопаді-грудні інфляція не перевищувала 5–6%.

На мій погляд, роль американської валюти в економіці України занадто переоцінено, але потрібно врахувати, що долар не впаде остаточно ні в наступному році, ні через рік. У цьому сенсі можна говорити, що крах долара неминучий, як перемога комунізму. Тобто, теоретично він можливий, а практично малоймовірний.

Криза зачепила багато секторів економіки, але я хочу зосередити увагу на такому секторі, як фондовий ринок, який у нас здебільшого чомусь принципово ігнорується. Зазначу, що банківська система і фондовий ринок є обов'язковими елементами – тими двома «ногами», на які має спиратися ринкова інфраструктура. В Україні ж розвинена лише одна «нога» – банківська система, і забули, що такі самі міцні м'язи повинна мати й друга «нога» – фондовий ринок. Яка з них буде «ударною» – ліва чи права – залежить від структури ринку та його моделі (європейської або американської), але обидві «ноги» мусять бути розвинутими.

На організованому фондовому ринку сьогодні обертається лише 5% цінних паперів, а решта 95% зосереджені на «неорганізованому» фондовому ринку, тож виходить, що цей ринок здебільшого «тіньовий». Коли кажуть, що у нас, на щастя, фондовий ринок недостатньо розвинений, а тому фінансова криза по ньому не сильно вдарила, мені пригадується анекдот про одного інваліда, що впав і зламав протез. Йому говорять: «От і добре – була б нога, ногу б зламав». Отже, я переконаний, що варто говорити не про відсутність фондового ринку, а про те, що ми, на жаль, дотепер не спромоглися його сформувати в Україні. Так, у нас не відчувалося позитивного впливу, коли цей ринок у світі був на підйомі. Зате сьогодні маємо повний комплект негативних впливів.

Ми не знаємо, як використовувати переваги фондового ринку. А він може допомогти у структуруванні банківських пасивів та активів. У країнах із розвинутою ринковою економікою роль джерела «довгих» грошей відіграє саме фондовий ринок, а в Україні банки намагаються знайти «довгі» гроші або за рахунок депозитів (а в умовах нестійкої економіки ніхто не хоче вкладати кошти на тривалий строк), або виходити на закордонні

ринки капіталів. Як наслідок, сьогодні банки опинилися у скрутній ситуації, бо не мають можливості розрахуватися за міжнародними запозиченнями.

«Неорганізований» вітчизняний фондовий ринок не цікавий і Національному банку. Українська економіка дуже залежна від зовнішніх факторів, у тому числі коливань валютного курсу та валютної політики взагалі. Але оскільки валютна політика зосереджена в Нацбанку, то цілком логічно, що він здійснює валютне регулювання з урахуванням, насамперед, тих процесів, які відбуваються в банківській сфері, забуваючи часто-густо про те, як це впливає на фондовий ринок. Практичний приклад – заборона достроково знімати депозити для юридичних осіб, яка була введена Національним банком. За два дні довелося вже внести корективи у відповідну постанову, бо забули про інститути фондового ринку, яких позбавили можливості використовувати ліквідні грошові активи на придбання цінних паперів і стабілізацію ринку, тому що ці операції були заблоковані.

Я впевнений, що нинішня складна фінансово-економічна ситуація в Україні викликана не тільки безпосередньо світовою фінансовою кризою – вона посилена, детонована внутрішніми негараздами, які накопичилися у країні. Водночас, наші внутрішні причини по другому колу все одно пов'язані із світовими процесами і тенденціями, бо від них неможливо від'єднатися. Наведу такі два приклади.

Перший. Як зазначалося, наші банки запозичували кошти за кордоном і надавали мікrokредити фізичним особам на купівлю побутової техніки, не вимагаючи застави. Це загальносвітова тенденція. Модель таких кредитних взаємовідносин була розроблена економістом Мохаммедом Юкосом, який у 2006 р. отримав Нобелівську премію миру. Ця практика була апробована ним у Бангладеш ще у 1995 р., де надавалися невеличкі кредити у \$50 без застави, а за 3-4 місяці поверталось \$55. Професор Юкос навіть створив банк, який спеціалізувався саме на мікrokредитуванні. І за рахунок масових невеличких кредитів були отримані значні прибутки. Згодом цю практику почали впроваджувати на Заході стосовно більших сум кредитів, під які не вимагалися ні застава, ні бізнес-проект. Українські банки також «спіймалися на цей гачок», почали надавати кредити за спрощеною процедурою, заманюючи клієнтів рекламою на кшталт «сонце сяє без застави» і нехтуючи основними принципами кредитування: строк, повернення, застава. Було зрозуміло, що подібна модель за наших обставин та умов не може бути ефективною, і вона рано чи пізно «лусне». Однак банки не змогли вчасно зупинитися. Як наслідок, ще до приходу в Україну світової кризи неплатежі за кредитами складали у середньому 10–15%. Отже, навіть без кризи цей колапс у нас вже відбувся.

Другий. Як відомо, в Україні зазнала значного спаду металургійна галузь. Це сталося не тільки через те, що

знизилися попит на металопрокат на світових ринках, а й тому, що наша металургія виявилася неконкурентоспроможною в силу використання застарілих технологій, значної енергоємності виробництва тощо.

Усі знають, що сталь у нас виплавляють у доменних печах 30-х років, тоді як у європейських країнах уже відмовилися навіть від конвекторів наступного покоління. Однак коли у світі значно збільшився попит на цю продукцію, і насамперед з боку таких великих країн, як Китай, Індія, Бразилія, де споживчі стандарти нерозвинуті, наш метал купували, хоч він не вирізнявся високим рівнем якості. Будь-який аналітик розумів, що подібна кон'юнктура швидко зміниться, оскільки відбу-

деться перенасичення ринку. Знали про цю проблему, безумовно, і власники українських гірничо-збагачувальних комбінатів, проте вони принципово не хотіли вкладати свої мільярдні доходи в модернізацію та переоснащення підприємств, а вивозили кошти за кордон. Наші олігархи купували акції металургійних заводів у Австралії, Італії, Болгарії, вугільних шахт – у США та ін.

Висновок: є день і ніч, є осінь і зима, є криза і підйом. Ці цикли у природі та економіці є закономірними. Тому теперішні негаразди – це не кінець світу. До того ж і сьогодні кризи відчувають не всі, багато хто заробляє на економічних та фінансових коливаннях.

Ірина Щербина,

генеральний директор Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень

Бюджет-2009 потрібно переглянути

Підбити підсумки за 2008 рік ми можемо тільки базуючись на показниках 11 місяців, які оприлюднило Державне казначейство. Офіційні дані свідчать про те, що лише за листопад минулого року надходження від податку на додану вартість та податку на прибуток впали вдвічі, різко скоротилися надходження від податку з доходів громадян – а це основний податок для місцевих бюджетів.

Я вважаю, що внутрішній фактор цієї кризи, яка вирує і в економіці, і в банківському секторі, і в бюджетній сфері України, – це відсутність єдиної стратегії економічного розвитку, стратегії стабільності країни та чітких пріоритетів виходу із фінансової кризи, перші ознаки якої вже були очевидні влітку 2008 р.

Виконання Бюджету-2009 буде непростою справою, бо він несе в собі значні ризики. На мій погляд, основним ризиком цього Бюджету є його повна ідеологічна ідентичність тим бюджетам, які приймалися рік у рік раніше. Це спроба різко скоротити видатки, фіскальними методами наповнити дохідну базу і якимось чином збалансувати бюджет. Я розумію Міністерство фінансів у тому, що за такий короткий строк, відведений для підготовки й подачі до ВРУ проекту Бюджету-2009, напевно, було неможливо зробити кращий документ. Тому зараз повинна йти мова про його докорінну ідеологічну зміну.

Давно назріла необхідність створення Бюджету на середньострокову перспективу. Це корелюється з необхідністю мати Стратегічний план розвитку країни. Я спеціально не кажу – виходу із кризи. Адже, якщо ми зосереджуватимемося тільки на виході з кризи, то, боюся, можемо залишитися в ній надовго. Навіть у нинішніх непростих умовах потрібно думати про розвиток країни.

Наведу приклад того, що означає бюджет на один рік. Візьмімо «гарні» роки, коли бюджет наповнювався, перевиконувався і було достатньо грошей. Дуже великі суми направлялися на капітальні вкладення на місцевому рівні – на будівництво шкіл, дитячих садків, доріг, мостів. Бюджет приймався щорічно начебто б «з нуля». Сьогодні в Україні відсутній єдиний реєстр державної та комунальної власності, тож в аналітичному плані важко відслідкувати, як відбувається трансформація власності (окрім приватизації). І щоразу ми знову починаємо відбирати об'єкти після затвердження Бюджету. Цей процес зазви-

чай триває півроку-вісім місяців, і тільки через 9 місяців починається фінансування. З огляду на особливості нашого тендерного законодавства виникає питання: куди йшли ці мільярдні кошти? Вони доходили до органів місцевого самоврядування в листопаді-грудні без будь-якого акценту на одержання якісного результату. В разі невикористання гроші мали бути повернутими в бюджет.

Наведений приклад доводить той факт, що щорічне складання бюджету практично зводиться до звичайної математики – спроби збалансувати доходи й видатки. Сьогодні ми не використовуємо повною мірою бюджетні важелі, які б могли допомогти розвиватися країні.

Чи наповнять Бюджет-2009 ті фіскальні пропозиції, які вже частково зареєстровані або збираються бути зафіксовані у вигляді законопроектів, поданих Урядом? Думаю, що ні. Адже будь-які спроби збільшити фіскальне навантаження на платників податків призведуть в основному до відходу в «тінь». Ми повинні розуміти, що в умовах кризи, яка вразила економіку України, приймати рішення про розширення бази оподаткування чи збільшення ставки податків, – це не просто неправильно, а згубно для країни, бо такі дії спричинять скорочення ділової активності.

Що стосується видаткової частини Бюджету, то тут картина зрозуміла. Доки в Україні буде катастрофічно велика мережа бюджетних установ, яка нам дісталася у спадок від СРСР і яку ми бездумно добудовували, доти наш Бюджет постійно перебуватиме під загрозою зривів.

Не можу не акцентувати й на такому «болючому питанні» для Бюджету, як пільги. На жаль, у Законі України «Про Держбюджет» та інших законодавчих актах замовчується ця проблема. Однак ціна пільг в умовах прожиткового мінімуму 2008 року становила 70 млрд. грн. Подібні суми для пільговиків, звичайно, не можуть бути передбачені в повному обсязі у Бюджеті-2009 навіть за гарного економічного стану. Тож важко прогнозувати, яким чином сьогодні Уряд виходитиме із ситуації, якщо питання пільг буде порушено. Я не бачу відповіді на нього в Законі «Про Держбюджет на 2009 рік».

Очевидно, що Бюджет-2009 потрібно переглянути за підсумками його виконання у січні-лютому. Тоді аналітики зможуть побачити тренди за кожним видом надходжень, динамікою валютного курсу, ціною на газ.